
Češi a Němci v britském exilu

V tomto námětu se žáci seznámí se spory mezi českým (československým) exilem a exilem demokratických sudetských Němců ve Velké Británii v první fázi druhé světové války. Analyzují filmové ztvárnění dvou schůzek mezi představiteli dvou exilových táborů E. Benešem a W. Jakschem ve filmu a v jejich pamětech, srovnají tyto obrazy a pokusí se porozumět perspektivě historických aktérů.

Materiály

- **video 1:** Jaksch a Beneš I (podzim 1940): 6:25 min.
- **video 2:** Jaksch a Beneš II (podzim 1941): 4:19 min.
- **video 3:** Jaksch a Beneš III (podzim 1941): 4:18 min.
- **pracovní list 1:** Beneš a Jaksch: první setkání
- **pracovní list 2:** Beneš a Jaksch na podzim 1941

Časová náročnost

45-60 minut

Cíle

- Žák se seznámí s československo-sudetoněmeckými vztahy v britském exilu a nahledne zahraniční odboj z dosud málo tematizované perspektivy.
- Žák srovnává perspektivu československého (českého) pohledu na obnovu ČSR s perspektivou sudetoněmeckou.
- Žák analyzuje filmový obraz těchto vztahů a srovnává jej s obrazem, který o těchto vztazích vytváří ve svých pamětech historičtí aktéři.
- Žák se seznamuje s principy multiperspektivity: skutečností, že jedna událost může mít více výkladů, které ačkoli se liší, nemusí být nutně lživé.

KULKA PRO HEYDRICHA: NÁMĚT 1

Instrukce

FÁZE 1 (5 MINUT)**Historický kontext**

Žáci se seznámí se základní faktografií (politické spory táhnoucí se od r. 1848, SdP, aktivismus německé sociální demokracie a jejího předsedy), využít mohou časové osy.

FÁZE 2 (20 MINUT)**Analýza prvního obrazu setkání Beneše s Jakschem**

Ve druhé fázi žáci analyzují filmový obraz prvního rozhovoru E. Beneše s W. Jakschem a následně jej konfrontují s jejich vzpomínkami na tuto schůzku. Pracují přitom s pracovním listem 1. Mohou pracovat ve dvojicích.

FÁZE 3 (15 MINUT)**Analýza obrazu druhého setkání Beneše s Jakschem**

Ve třetí fázi žáci analyzují filmový obraz druhého setkání Beneše s Jakschem a opět tento obraz konfrontují se vzpomínkami. Využívají pracovního listu 2. Doporučujeme práci ve dvojicích.

FÁZE 4 (15 MINUT) ROZŠIŘUJÍCÍ

Pokud máme k dispozici dostatek času, můžeme zařadit do lekce i analýzu třetího videa.

FÁZE 5 (5 MINUT)**Závěrečná diskuze**

V závěru jen stručně shrneme hlavní rozdíly mezi filmovými obrazy a vzpomínkami státníků. Diskutujeme také o závěrech žáků o odlišných perspektivách Beneše a Jaksche.

Komentář

Tento námět je zaměřen na práci s primárními prameny a jejich konfrontaci s mediálními reprezentacemi. Tématem jsou vztahy českého (československého) exilu se sudetoněmeckými demokraty, které zde zastupují dva hlavní aktéři těchto skupin: Edvard Beneš a Wenzel Jaksch. Jaksch odmítal Benešovu teorii právní kontinuity Československa a požadoval nové, smluvní řešení česko-německého vztahu. To ovšem Beneš odmítal jako neloajalitu. Symbolem této odlišné orientace se stala Jakschova instrukce německým emigrantům, aby se hlásili raději do britských vojenských jednotek než do československé armády. Zpočátku korektní vztahy se tak postupně zhoršovaly a Jaksch nebyl nikdy

KULKA PRO HEYDRICHA: NÁMĚT 1

pozdán ani do Státní rady, která v podmínkách britského exilu suplovala parlament. Je ovšem třeba dodat, že v prostředí sudetoněmeckých emigrantů existovala i “pročeskoslovenská” skupina, která Benešovu autoritu a československou státnost nezpochybňovala. Ta se ovšem proti Jakschovi neprosadila.

Po historickém úvodu, který by měl obsahovat širší kontext česko-německých vztahů minimálně od 19. století, předložíme žákům první filmový obraz setkání Beneše a Jaksche. Vedeme žáky k obsahové i formální analýze tématu: o čem se mluví, jak se o tom mluví, jaké významy tyto promluvy mohou nést (slib Jaksche Haně Benešové, že přinese speciální druh skalničky). Upozorňujeme žáky i na vizuální prvky obrazu a jejich možnou symboliku (kytice bránící přímému očnímu kontaktu mezi Benešem a Jakschem, centrální poloha Beneše v obraze). Na analýzu filmového obrazu navážeme bezprostředně analýzou Benešových a Jakschových pamětí. Jaksch ve svých pamětech o tomto setkání nemluví, ovšem zmiňuje setkání ze srpna 1939, z něhož scenárista Českého století Pavel Kosatík také použil některé motivy. Oba aktéři zdůrazňují především své pozice - Beneš píše o tom, že Jaksch byl solidární a neměl politické požadavky, zatímco Jaksch vzpomíná na Benešův souhlas s kantonizací českého pohraničí, což by znamenalo určitou formu německé samosprávy. Oba zdůrazňují konsenzuální charakter schůzky. Filmový obraz i obě vzpomínky jsou v zásadě ve shodě.

Další fáze je zaměřena na druhý rozhovor Beneše s Jakschem, k němuž došlo 22. září 1941 a o němž se zachovalo svědectví z obou stran. Kosatík vyznění schůzky poněkud pozměnil – poslanec Witte se jí neúčastnil, ale byl přítomen jiné Benešově rozmluvě s Jakschem a jeho citovaný výrok dosvědčuje Beneš ve svých pamětech, nicméně jinak se drží základních faktů. Také zde se zaměřujeme jak na obsahovou, tak formální analýzu ukázky. Jádrem rozmluvy je Benešovo tvrzení o nemožnosti dalšího soužití, které je zdůvodňováno terorem nacistů. Benešovu vášnivou obžalobu ovšem poslouchají němečtí sociální demokraté, kteří jsou s Benešem na “stejně straně barikády”. Benešovy argumenty jsou logické a legitimní, stejně tak ovšem i poznámka Witteova o tragické situaci sudetoněmeckých demokratů, kteří budou ztraceni bez ohledu na to, kdo vyhraje. Vedle obsahové stránky ovšem filmový obraz nabízí ještě několik dalších významů. Jedním z nich je volba jazyka. Zatímco v první rozmluvě mluví Jaksch česky, což lze interpretovat jako vstřícné gesto vůči Benešovi, ve druhé ukázce už mluví i svou mateřštinou, volba jazyka zdůrazňuje jeho národní identitu. Svůj význam má i závěrečné úlevné gesto Beneše směrem k Janu Masarykovi. Pouze v tomto okamžiku vypadává Beneš z pečlivě připravené role, gesto oddychu vyjadřuje, jak moc mu na této rozmluvě záleželo, jak těžké pro něj muselo být takto s německými demokraty hovořit, jak je rád, že má tuto rozmluvu za sebou. Také v tomto případě navazuje na analýzu filmového obrazu práce s primárními prameny. Ačkoli oba protagonisté vzpomínají na stejnou schůzku, jejich pohled se liší. Beneš zdůrazňuje svůj tlak na německé demokraty (žádost, aby se jasně vyslovili), v Jakschově podání Beneš netriumfuje, ale spíše se zhošťuje nepříjemné povinnosti. Vedeme žáky k tomu, aby rozdíl v obou textech identifikovali a popsali, vzdělávacím cílem je v tomto případě porozumění principu multiperspektivy. Na závěr srovnáme obě vzpomínky s filmovou reprezentací. Smyslem tohoto srovnání není identifikace všech historických nepřesností v Kosatíkově představě Benešova a Jakschova setkávání (není ostatně jisté, který z aktérů popisuje setkání věrněji, je také možné, že se mýlí či fabulují oba), ale spíše zdůraznění specifičnosti historické fikce, která není doslovným obtiskem historické reality (jež je ovšem sama o sobě nepostižitelná), ale re-konstrukce minulých událostí svébytnými prostředky a vědomí, že drobné historické nepřesnosti (v případě závěrečného obrazu je to pominutí přátelské atmosféry setkání a zdůraznění napětí, i pohoštění dostává v Kosatíkově obrazu jiný význam, než jak je tomu v Jakschově vzpomínce) neznamenají, že by filmová reprezentace byla nedůvěryhodná a nesdělovala něco podstatného o minulosti.

KULKA PRO HEYDRICHA: NÁMĚT 1

V případě časové rezervy zařadíme do námětu ještě třetí, poslední rozhovor Jaksche s Benešem, ve kterém Kosatík nejvíce popustil uzdu své fantazii a exponoval spory mezi oběma muži způsobem, který je ovšem zcela zřetelný a jasně pochopitelný. Rozpory doutnající už v předchozích rozhovorech zde vystupují na povrch, svou roli hraje i vizuální ztvárnění scény, především práce s osvětlením, které navozuje představu pekla.

V závěru námětu bychom se měli pokusit o shrnutí závěrů analýzy. Vzhledem k subtilnosti tématu nelze očekávat vyčerpávající výsledky, smysl analytické práce není primárně definován komplexním výsledkem, ale samotným procesem. Téma námětu se může zdát minuciózní a z pohledu hodinové dotace třeba i nelegitimní, ale jeho význam tkví v unikátnosti pramenů a neopakovatelné souvislosti textových a audiovizuálních reprezentací, které umožňují hravou dekonstrukci, pronikání pod povrch “textů” a objevování významů, které se k této pozapomenuté kapitole československých dějin váží.